

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 39(03):316

Георгій КОЖОЛЯНКО, Ірина ГУТКОВСЬКА
СПЕЦІАЛЬНА ЕТНОЛОГІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ГЛОСАРІЙ

Євтух В.Б. Етнічність: глосарій. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 170 с.

У статті прорецензовано працю В.Євтуха «Етнічність: глосарій». Проаналізовано структуру книги, її актуальність та практичне значення. Ключові слова: етнічність, етнічна група, етнічна термінологія.

Георгій КОЖОЛЯНКО, Ірина ГУТКОВСКАЯ
**СПЕЦИАЛЬНАЯ ЭТНОЛОГИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ:
ГЛОССАРИЙ**

В статье прорецензировано книгу «Этничность: глоссарий» В.Евтуха. Проанализирована структура книги, ее актуальность и практическое значение.

Ключевые слова: этничность, этническая группа, этническая терминология.

George KOJOLIANKO, Iryna HUTKOVSKA
SPECIAL ETHNOLOGICAL TERMINOLOGY: GLOSSARY

In the present article the book of “Ethnicity: glossary” by V. Yevtukh is being reviewed. The structure of the book, its topicality and practical value are being analyzed.

Key words: ethnicity, ethnic group, ethnic terminology.

Праця відомого етносоціолога Володимира Євтуха «Етнічність: глосарій» присвячена актуальній проблемі інтерпретації та формування етнічної термінології. За словами автора праці, «...пошук вдалого слова-терміна для адекватного відтворення того чи того суспільного явища є благодатною і благородною справою для дослідника...» [9, с. 3]. Наукові пошуки дослідника спрямовані на формування термінологічного апарату науки, яка становить «прихильність і довголітнє професійне заняття» В.Євтуха – етносоціології [8]. Вихід праці у світ є надзвичайно актуальним і потрібним.

У передмові до книги автор вказує на аргументовані підстави для складання глосарія саме з етнічності: багаторічний професійний досвід опрацювання цієї феноменологічної царини знань у низці етносоціологічних студій, а також спроби компонування довідників, зокрема «Етніч-

ний довідник» у трьох частинах (1996-1997), довідник «Етнічні спільноти України» (2001), «Енциклопедія української діаспори» [4, 5, 6].

Глосарій В.Євтуха є результатом копіткої наукової праці, багатолітнього досвіду дослідження означеної проблематики. Вона є вагомим внеском у сучасне дослідження етнічності, опорою і порадиником для зацікавлених проблемами етносоціального розвитку політичних країн. На цей аспект практичного застосування глосарію вказує і сам автор: «... збагатити свої власні знання про предмет дослідження... й запропонувати фахівцям, а надто молодим термінологічно-поняттєву базу такого багатогранного, я би сказав, неосяжного явища, яким є «Етнічність» [9, с. 6-7].

У вступній частині Володимир Євтух звертає увагу читача на обставину, що глосарій – це особливий жанр, він не може бути потрактований у системі однорівневих понять на протизавагу довідникам та енциклопедичним виданням. На підтвердження власних слів автор робить короткий, але інформаційно насичений екскурс в етимологію слова «глосарій», ставлячи за мету показати його функціональні можливості.

Особливо варто звернути увагу на сучасні тенденції трактування термінів та понять етнологічної науки. Виходячи із значення поняття «критерій» – ознака, на ґрунті якої проводиться оцінка, визначення та класифікація чого-небудь, мірило оцінки, автор глосарія обрав власні критерії для відбору етнічної термінології.

В.Євтух досить влучно зазначає, що **«про терміни не дискутують, а домовляються»**; мова може йти лише про контексти його вживання та інтерпретацію його функціональних можливостей у зв'язку з обраною концепцією висвітлення (дослідження) того чи іншого феномена. Тому представлений мною глосарій (власне самі терміни, які в ньому вміщені) не предмет для дискусій; таку з автором глосарію можна вести з приводу тлумачення, контекстуального використання термінів у працях, присвячених етнічній проблематиці, які вже опубліковані, та ті, що готуються до видання...» [9, С. 8].

Таким чином, автор залишає за собою право відбору термінів для глосарія, дозволяючи, однак, читачу перебувати у ролі своєрідного «арбітра» з приводу їх вживання. Виносячи таке застереження у передмову, він тим самим убезпечує своє видання від критики стосовно доцільності долучення до матеріалів глосарія того чи іншого терміна.

В.Євтух використав широке коло іноземної та вітчизняної літератури з метою різнобічного висвітлення термінів. Автор зазначає шляхи пошуку: 1) на основі досвіду опрацьованих джерел під час підготовки ним наукових праць; 2) у ході ознайомлення з працями російських та українських дослідників етнічної проблематики; 3) в процесі студіювання робіт зарубіжних науковців; 4) вивчення документів та матеріалів міжнародних організацій, у коло компетенції яких потрапляють етнічні питання; 5) матеріали громадських організацій етнічних меншин Америки та Єв-

ропи; б) публікації та результати наукових конференцій, «круглих столів», симпозіумів, семінарів.

Заслуговує на повагу спроба автора глосарія віднайти етимологічне коріння, визначити за наявних лінгвістичних можливостей генезу слів та термінів. Такий підхід дозволяє читачу докладніше зрозуміти глибинну суть наведених термінів.

З точки зору філософів, етнологічні та етполітологічні дослідження досить часто страждають «плутаниною» у викладі «термінів», «понять», «категорій». До честі автора рецензованої праці, глосарій має чітко визначену структуру та обґрунтування, що дозволяє йому уникнути критичних закидів стосовно «безконтрольного» вживання даних елементів [10].

Видання словника є результатом авторських зусиль і авторського розуміння компонування такої праці.

Поштовхом для скаладання глосарію стало ознайомлення автора з виданням «Етнічність: ІнтерКокта Глосарій» професора Фреда Ріггса, яке, на думку В.Євтуха, містить «революційний підхід до формування термінологічно-поняттєвого апарату науки».

За словами дослідника, основна привабливість глосарія Ф.Ріггса полягає у наступному: «методологічні інтерпретації (пошуки) можливостей введення в науку термінів, понять, явищ, які представлені у трьох аспектах – тут зустрічаються: а) терміни, що відтворюють вже зафіксовані явища; б) явища, для означення яких поки що (на той час) не знайдено відповідних слів, що згодом трансформуються у терміни; в) слова, які існують самі по собі, не кодифікуючи якимсь певним явищем, але все ж таки зустрічаються у дослідженнях з етнічної проблематики. Такі підходи приховують у собі великий креативний потенціал й спонукають до інтенсивних пошуків заповнення прогалів у формуванні термінологічно-поняттєвого апарату в етнічних дослідженнях...» [9, с. 4].

Тут, на нашу думку, доцільно окреслити значення «поняття» і «терміна», що важливо для будь-яких теоретичних досліджень. Визначення не просто пояснює значення терміна. Визначення встановлює це значення, що необхідне не лише для нових, вперше введених у науку понять та їх термінів. Воно не меншою мірою необхідне для уточнення давно вживаних у мові, але неточних, уривчастих термінів. Хоча поняття зазвичай утворюються з матеріалів повсякденних уявлень, але науковими вони стають лише після того, як перетворюються з простих і нечітких уявлень у визначені поняття [1, с. 52-53].

За оцінкою В.Євтуха, видання Ф.Ріггса «... справді відкрило дуже широкі двері для, безумовно, плідного наукового пошуку» [9, с. 5].

Автор застерігає читача від довіри до «малопрофесійних роздумів», які призводять до того, що «використання термінів обмежується без проникнення у їх сутність, без урахування їх багатоаспектності й багатозначності та їх функціональних можливостей» [9, с. 5].

Трактуючи поняття «етнічне», В.Євтух звертається до поняття «етнос», тоді як англійське «ethnicity» (етнічне) – прикметник, саме тут виявляються особливості англійської мови.

Спробу з'ясувати, як цей термін вживався раніше та вживається нині, здійснили Е.Тонкін, М.Макдоналд, М.Чепмен [14]. Як зазначають автори, від прикметника «ethnic», який існує у сучасній англійській мові, шляхом приєднання суфікса з'явилося слово «ethnicity». Слід зауважити, що в англійській мові немає ані слова «ethnos», ані слова «ethnie». Переважна більшість зарубіжних дослідників не вживають цього слова щодо своєї нації або будь-якої державної нації. Значення слова «етнос» зазнавало впливу інших споріднених з ним слів.

Десь від середини ХІХ ст. вчені стали позначати словом «етнос» «групу людей зі спільними ознаками». Термін «етнос» (в англійській мові) виявився непотрібним, бо всі похідні терміни в наявному дискурсі були об'єднані навколо ідеї раси: термін «етнос» став би тільки зайвим синонімом до терміна «раса» [14, с. 220-223].

Для кращого розуміння автор обрав алфавітний виклад – такий спосіб подання інформації спрощує сприйняття теоретичного матеріалу. Спочатку дослідник подає «парасольковий» термін, а під ним у алфавітному порядку – усі виявлені і підпорядковані його різновиди.

На особливу увагу заслуговують принципи побудови глосарія, висловлені автором у передмові: «- прагнення зафіксувати усі добре відомі, маловідомі й зовсім нові терміни та словосполучення, залишаючись відкритим для ще не відтворених у цьому виданні». [9, с. 9].

Саме у цьому положенні, на нашу думку, визначено шляхи для подальшого розвитку етнічної термінології. Автор глосарія передбачає подальший науковий пошук: «- вважаю необхідним залучити до глосарія й дотичні до етнічної проблематики терміни... етнічністю просякнуті безліч явищ нашого суспільного життя...». [9, с. 10].

Тут, на наш погляд, виникає небезпека надто розширити межі етнічної термінології: «- включення до глосарія назв деяких організацій, документів, процесів, явищ, що, на мій погляд, дає додаткову можливість адекватного сприйняття й розуміння того чи іншого терміна та словосполучення». [9, с. 10].

Справді, такий підхід дозволив автору глосарія йти «у ногу з часом», звертає увагу громадськості на міжнародні організації, зацікавлені та задіяні у царині етнічних процесів та явищ.

Окремо В.Євтух дослідив вживання метафор, зважаючи на емоційну забарвленість феномену етнічності.

Для етнологів досить корисним і актуальним є чітке розмежування термінів «етнічна група» та «етнографічна група», а також безпосередньо пов'язаних з ними (етноареальна, етнодисперсна, етнолінгвістична, етноконфесійна групи), що дозволяє з'ясувати природу відмінностей да-

них понять. Автор виділяє окремо теорії етносу та нації, що дозволяє читачеві ґрунтовніше розібратися у складних теоретичних побудовах.

Безумовною, заслугою автора глосарія є застосування міждисциплінарного підходу, що дозволило залучити здобутки не лише етносоціології, а й етнології, етнополіології, етнопсихології. На думку філософів, поняття «етнічність», «етнос», «нація» мають міждисциплінарний статус. Наприклад, «нація» належить до числа міждисциплінарних категорій, розташованих на межі соціальної філософії, загальної соціології, політології, етнології та інших дисциплін, які так чи інакше дане поняття використовують [3, с. 44].

З критичних побажань до рецензованої праці відзначимо наступне:

– на наш погляд, дещо зайве вкраплення термінів, що мають радше історико-культурний, ніж етнокультурний зміст (наприклад, «Емський указ», «візантійці» тощо), такі поняття можна було би подати у вигляді прикладів, котрі ілюструють інші терміни, наприклад, «Емський указ» як ілюстративний приклад до терміна «русифікація»;

– можливо, слід було би додати терміни, які доповнюють вказане поняття, однак не знаходять розшифровки у групі «парасолькового» терміна. (Наприклад, там, де подані «адаптація», «етнічна адаптація», «культурна адаптація», «соціальна адаптація» та «акультурація», можна було б додати поняття «культурний шок», знане у етнопсихологічних студіях [9, с. 15-17]). Загальноприйнятим положенням є думка про стресогенну дію нової культури, з якою зіткнулися мігранти в результаті географічного переміщення, психологічне потрясіння, яке позначається терміном «культурний шок». А.Фарнхем та С.Бочнер визначають культурний шок як шок від нового. Гіпотеза культурного шоку заснована на тому, що досвід нової культури є неприйнятним або шоківим частково тому, що він може призвести до негативної оцінки власної культури. У своєму дослідженні психологи розглядали методи вивчення культурного шоку та процесу акультурації. Дослідники приділили також увагу висвітленню теорій соціальної ідентичності та акультураційних моделей [15, с. 19-34];

– термін «безетнічна особа» [9, с. 23] варто пов'язати з «маргінальною етнічністю», що дозволило би виявити психологічні механізми ідентифікації особи без вказівки на етнічну приналежність. Поняття «геноцид» і «етнічний геноцид» пов'язати з терміном «етноцид». «На відміну від геноциду, який прагне до тієї ж мети шляхом фізичного винищення етносу, етноцид спрямований на її досягнення за допомогою комплексу заходів по зруйнуванню системних зв'язків всередині народу, підштовхуючи його представників до переходу в іншу етнічну якість. Головна лінія в політиці етноциду – знищення основних ознак етносу» [2, с. 194-195];

– подаючи термін, поряд можна було би вказати також зв'язки з іншими термінами, на які слід звернути увагу, досліджуючи подане поняття, які розкривають і доповнюють його зміст;

– висвітлюючи терміни, можна було би вказати на їх дискусійність, що дозволило би виявити не лише теоретичні надбання, а й розбіжності у трактуванні. До прикладу, терміни «субетнос» та «субнація» викликали значні дискусії у середовищі українських етнологів, які стосувалися доцільності їх вживання. Зокрема, можливість застосування поняття «субетнос» на означення етнографічних груп населення Карпат відстоюють українські етологи М.Тиводар та А.Пономарьов [12, 13], рішуче проти висловився академік С.Павлюк [11];

– крім буквального, можливе й переносне трактування деяких понять, наприклад, «етнічна дихотомія»;

– висвітлюючи поняття «багатокультурності», В.Євтух міг би покликатися на власні праці, які містять значний досвід розробки даної проблематики у США та Канаді, що збагатило би теоретичне тлумачення практичними прикладами [8].

Проте загальний висновок щодо рецензованої праці є позитивним. Книга «Етнічність: глосарій» є важливим систематичним викладом актуальної етнічної термінології і може бути корисною не лише для етносоціологів, а й для науковців політологів, етнопсихологів, істориків, етнологів та всіх, хто цікавиться етнічною проблематикою. Сподіваємося, що дана праця буде належно оцінена у наукових колах України та поза її межами. Її цінність, на нашу думку, полягає насамперед у систематичному, стислому та логічному викладі складного та подекуди дискусійного теоретичного матеріалу. Така праця є неоціненним «путівником» для орієнтування дослідників у царині теоретичних проблем багатогранного феномену «етнічність».

Джерела та література: 1. Асмус В.Ф. Логика / АН СССР; Институт философии. – М.: Госполитиздат, 1947. – 387 с. 2. Політологічний енциклопедичний словник. – К.: Генеза, 2004. – 736 с. 3. Кагиян С.Г. Нация: этносоциальная общность или «согражданство» / С.Г. Кагиян // Философские науки. – 2002. – № 5. – С. 32-45. 4. Етнічні спільноти України: Довідник / За редакцією В.Євтуха. – К.: Фенікс, 2001. 5. Етнічний довідник: у трьох частинах. Частина перша / За редакцією В.Євтуха. – К.: Фенікс, 1997. 6. Енциклопедія української діаспори. Том І. Сполучені Штати Америки. Книга. А-К. – Нью-Йорк – Чикаго: Наукове Товариство ім. Т. Шевченка в Америці, 2009. 7. Етносоціологія. Терміни та поняття. Навчальний посібник. – К.: Фенікс, 2003. 8. Евтух В.Б. Концепции этносоциального развития США и Канады: типология, традиции, эволюция. – К.: Наукова думка, 1991 9. Євтух В.Б. Етнічність: глосарій. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 170 с. 10. Элез Й.А. Критика этнологии / Й.А. Элез. – М: МАИК «Наука/ Интерпериодика» 2001. – 304 с. 11. Павлюк С. Вимогливий науковий перегляд етнологічної теоретичної спадщини радянської епохи / С.Павлюк // Українська культура: з нових досліджень. – Львів: Ін-т народознавства НАНУ, 2007. – С. 46-47. 12.

Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України: Курс лекцій. / А.Пономарьов. – К.: Либідь, 1996. – С.11. **13** Тиводар М.К. Етнологія / М.К. Тиводар – Львів: Світ, 2004. – 624 с. **14**. Тонкін Е. Історія та етнічність / Елізабет Тонкін, Меріор Макдоналд, Мелком Чепмен // Націоналізм: Антологія. 2-е вид. / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 220-225. **15**. Ward A.C. The psychology of culture shock / Colleen A. Ward, Stehan Bochner, Adrian Furnham. – Routled, 2001. – 367 p.

УДК 39 (477.85=135.1)+39(477.85=135.2)

Наталія ПЕТРОВА

ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ РУМУНІВ І МОЛДАВАН БУКОВИНИ

Мойсей А. А. Аграрні звичаї та обряди у народному календарі східнороманського населення Буковини / Мойсей А. А. – Чернівці: ТОВ «Друк-Арт», 2010. – 304 с.: 36 іл.

У статті прорецензовано монографічне видання Антонія Мойсея «Аграрні звичаї та обряди у народному календарі східнороманського населення Буковини». Зокрема, проаналізовані структура книги, її актуальність, новизна і практична цінність.

Ключові слова: народний календар, аграрні звичаї, порівняльна характеристика, метод типологізації, картографування.

Наталія ПЕТРОВА

ИССЛЕДОВАНИЕ НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ РУМЫН И МОЛДАВАН БУКОВИНЫ

В статье прорецензировано монографическое издание Антония Мойсея «Аграрные обычаи и обряды в народном календаре восточнороманского населения Буковины». В частности, проанализированы структура книги, актуальность темы, ее новизна и практическое значение.

Ключевые слова: народный календарь, аграрные обычаи, сравнительная характеристика, метод типологизации, картографирования.

Nataliya PETROVA

STUDY OF THE FOLK CALENDAR OF ROMANIANS AND MOLDAVIANS OF BUKOVYNA

In the present article the monographic issue «Agrarian Customs and Rites in the Folk Calendar of the Eastern Romanic Population of Bukovyna» by Antonii Moisei is being reviewed, the structure of the book, its topicality, novelty and practical value are being analyzed in particular.

Key words: folk calendar, agrarian customs, comparative characteristics, method of typologization, map-making.